

3. Материалы конференции, посвященной 115-летию со дня рождения Б. М. Теплова, 10–11 ноября 2011 г. [Текст] / под ред. М. К. Кабардова. – М.: Смысл, 2011. – 380 с.
4. Мелик-Пашаев А. А., Новлянская З. Н., Адашкина А. А. Художественная одаренность и ее развитие в школьные годы: метод. пособ. [Текст] / А. А. Мелик-Пашаев, З. Н. Новлянская, А. Б. Никитина, Н. Ф. Чубук и др. – М.: 2010. – С. 187.
5. Туник Е. Е. Лучшие тесты на креативность. Диагностика творческого мышления [Текст] / Е. Е. Туник. – СПб.: Питер, 2013. – 320 с.

УДК 378.14:159.9

*Людмила Смалуц,
м. Черкаси*

ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

Статья посвящена проблеме профессиональной подготовки будущих психологов к работе с одаренными личностями. Охарактеризованы сущностные характеристики и признаки развития одаренного ребенка. Профессиональная деятельность психолога образовательного учреждения должна быть направлена на развитие одаренности. В условиях профессиональной подготовки студентов целесообразно формировать представление о профессиональных качествах психолога, способного к успешному выполнению профессиональных задач.

Ключевые слова: одаренность, профессиональные знания, умения и навыки, само-совершенствование.

The article deals with the training of future psychologists to work with gifted individuals. Described the essential characteristics and features of the development of the gifted child. Professional activities psychologist educational institution should be directed at the development of giftedness. In terms of training students expedient to form an idea of the professional as a psychologist capable of successful implementation of professional tasks.

Key words: gifts, professional knowledge, skills, self-improvement.

У науковій літературі певну увагу приділено психолого-педагогічним аспектам підготовки вчителів різного фахового профілю до роботи з обдарованими учнями [6, 7]. Проте більш детального розгляду потребує проблема готовності психологів до добору та використання у професійній діяльності різних форм та методів розвитку творчого потенціалу різних вікових груп дітей, які виявляють ознаки обдарованості.

1. Одним із провідних професійних завдань психолога освітнього закладу є реалізація вміння планувати розвиток обдарованої особистості та відповідно до окресленого проекту, прогнозів та очікувань учасників психолого-педагогічного процесу (батьків, учителів, дитини) застосовувати більш оптимальні форми та методи діяльності з означеною категорією учнів. Такий підхід вимагає значних особистісних зусиль, потребує володіння стійким комплексом якостей, що забезпечують особистісний та професійний саморозвиток і самовдосконалення фахівця, запобігають емоційному «вигоранню». Тому психолог потребує ґрунтовної фахової підготовки, яка б охоплювала і конструювала особистість як висококваліфікованого фахівця, розвиток умінь саморегуляції організму та корекції емоційних станів. Тому метою статті є окреслення оптимальних шляхів та технологій підготовки психологів до роботи з обдарованими особистостями.

Насамперед, у загальних рисах окреслимо основні характеристики обдарованої особистості. Аналіз наукових праць дозволяє виокремити обґрунтування поняття «обдарованість». Зокрема, Д. Богоявленська зазначає, що обдарованість – це системна якість психіки, яка розвивається упродовж життя та визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів у певних видах діяльності [2]. Ю. Гільбух вважає, що обдаровані особистості (діти) суттєво виділяються серед ровесників високим розумовим розвитком, який є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання [4]. Традиційно у психології та педагогіці обдарованість визначають як систему задатків і здібностей, що за сприятливих умов дозволяють досягати значних успіхів у житті чи професійній діяльності. Основою обдарованості є вроджений творчий потенціал, що може розвиватися упродовж життя людини. Він не залежить від рівня розумових здібностей, оскільки особистості, які демонструють високий рівень інтелектуального розвитку, іноді володіють незначним творчим потенціалом [8]. Окрім того, обдаровані діти мають високий рівень розвитку лідерських здібностей. Основними характеристиками обдарованих вважають:

- винятково ранній вияв високої пізнавальної активності та допитливості;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- креативність – здатність до творчості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій;
- стійкість уваги;
- сформованість навичок логічного мислення;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражену установку на творче виконання завдань;
- володіння основними компонентами вміння навчатися [8].

2. Відповідно до зазначених характеристик критеріями обдарованості є такі ознаки розвитку дитини:

- розвинена пам'ять, що виявляється на ранньому мовленні;
- раннє вміння класифікувати та диференціювати інформацію, якою оперують;

Розділ I. Педагогічні проблеми обдарованої особистості

- «перескакування» через послідовні етапи власного розвитку;
- захоплення колекціонуванням та новий оригінальний підхід до систематизації колекції;
- значний словниковий запас та досконале оперування лексичним апаратом;
- допитливість, активне дослідження навколишнього світу;
- нетерпимість до обмежень власних прагнень;
- уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснювати узагальнені висновки;
- тривала концентрація уваги на одній справі (занурення в заняття, якщо воно цікаве);
- розвинене почуття гумору;
- намагання розв'язувати «дорослі» проблеми;
- різноманітність інтересів, що породжує схильність починати декілька справ одночасно;
- звичка корегувати інших і вважати себе такими, який завжди має рацію, чим часто дратують ровесників;
- низький рівень емоційного балансу (нетерплячість та експресивність).

Дитина, яка виявляє вищезазначені якості, має привертати професійну увагу психолога та стати об'єктом для детального вивчення: діагностики та проведення розвивальної діяльності. Обдарованість – особлива категорія, що потребує підвищеного рівня уваги учасників психолого-педагогічного процесу, оскільки обдаровані діти через неприйняття їх дитячим колективом чи педагогічну неспроможність з боку батьків нерідко можуть потрапляти у групу ризику.

Традиційно психолого-педагогічна практика роботи з обдарованими дітьми реалізується двома векторами: діагностика обдарованості – це сфера діяльності психологів; навчання, виховання і розвиток обдарованих дітей – сфера діяльності вихователів, учителів і батьків [5]. Часто ці вектори спрямовані паралельно та реалізуються незалежно один від одного. Безумовно, за такого підходу створення сприятливих умов для розвитку обдарованості буде мало ефективним. На нашу думку, професійна діяльність психолога, зокрема, шкільного психолога, повинна мати більш широкий спектр форм та видів діяльності з означеною категорією осіб. Для продуктивної роботи з обдарованою дитиною психолог повинен:

- створювати програми спостережень з метою виявлення здібних дітей, враховуючи певні показники поведінки, пізнавальної та творчої діяльності;
- виявляти інтелектуальні, творчі здібності дитини та здійснювати доцільну корекційно-розвивальну роботу;
- знаходити оптимальні шляхи порозуміння з обдарованою дитиною;
- створювати оптимальні умови для реалізації інтересів і здібностей дитини;
- розробляти та впроваджувати заходи щодо здійснення профілактики перевантаження дітей;

- сприяти розвитку креативності;
- організовувати творчу діяльність у позакласній та позашкільній роботі;
- визначати особливості взаємин у сім'ї дитини;
- налагоджувати зв'язки з батьками;
- здійснювати постійний зв'язок з учителями навчального закладу;
- сприяти правовому захисту дитини;
- здійснювати групові тестування на виявлення загального рівня розвитку, структури інтелекту та рівня сформованості основних навичок навчальної діяльності;
- здійснювати групову діагностику мотивів діяльності та потреб учнів;
- встановлювати та формувати рівень мотиваційної спрямованості;
- вивчати психофізіологічні особливості учнів;
- здійснювати типологічну диференціацію обдарованих дітей за типами та видами обдарованості.

Зазначений перелік може бути доповнено та розширено. Це зумовлює формулювання нових вимог до професійних знань, умінь та навичок психолога та його особистісних якостей. Окрім того, для шкільного психолога чи психолога дошкільного навчального закладу професійно важливими якостями є здатність перебувати на одному рівні психологічної взаємодії з дітьми різного віку, знаходити спільну мову та дітьми, які виявляють високий рівень творчих, інтелектуальних чи лідерських здібностей. Зважаючи на значний перелік вимог до професіоналізму психолога, зауважимо, що у професійній підготовці психолога відіграє не лише набуття фахових знань, розвиток умінь і навичок, а й особистісний розвиток, оскільки в означеній професії ці дві сторони особистості нерозривно пов'язані. Для оптимізації психологічного супроводу обдарованих дітей психолог повинен власно розвивати риси чи якості обдарованості. Як зазначав німецький психолог В. Штерн, обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя. Для розвитку такої здатності у майбутніх психологів доцільно у процесі їхньої фахової підготовки у ВНЗ активно застосовувати акмеологічний підхід та спрямовувати процес фахового становлення на здійснення особистісного та професійного самовдосконалення майбутніх психологів. Зазначений підхід передбачає постійний процес вдосконалення теоретичних знань, практичних умінь та шліфування особистісних та професійних якостей упродовж життя та діяльності. Акмеологія як міждисциплінарна наука визначає самовдосконалення як шлях, що веде до «акме», «вершини розвитку» [3]. Ця наука розглядає здатність особистості до самовдосконалення засобами самоосвіти, самоорганізації та самоконтролю людиною власної діяльності [1].

Суть самовдосконалення полягає у цілеспрямованій діяльності над собою, особистісним та професійним розвитком. Як цілежиттєвий процес саморуху особистості, самовдосконалення є соціальною дією, спрямованою на поповнення, вдосконалення особистісних та професійних якостей для досягнення успіху у житті, вершин у кар'єрі,

досягнення ідеалу. Професійне самовдосконалення як різновид самовдосконалення є усвідомленою, цілеспрямованою діяльністю особистості, спрямованою на розвиток професійно значущих якостей, а також є основоположною складовою фахової підготовки та професійної діяльності.

Для того, щоб процес самовдосконалення був не формальним, а ефективним для розвитку особистості психолога, він повинен передбачати реалізацію певних цілей: прагнення до гармонії особистісних рис; досягнення згоди із самим собою та оточенням; відмову від поганих звичок; контроль власних потреб; розвиток здібностей; оволодіння саногенним мисленням; реалізацію індивідуального творчого потенціалу людини. Тому самовдосконалення, зокрема, професійне, як усвідомлена, цілеспрямована діяльність особистості, спрямована на вдосконалення професійно значущих якостей, є вищим щаблем всебічного розвитку особистості. Гармонійно розвинена особистість постійно прагне до поповнення знань та вдосконалення якостей; намагається бути на крок попереду у буденному житті та професійній діяльності. Лише за умови гармонійного розвитку та вдосконалення особистісних і професійних якостей можливе становлення та успішна професійна діяльність фахівця.

Самовдосконалення, базуючись на складових всебічного гармонійного розвитку, може здійснюватися за такими напрямками: розумове, фізичне, трудове, моральне та естетичне. Їх окреслення сприятиме визначенню сфер діяльності особистості, на які поширюватиметься процес самовдосконалення. Особистість, яка постійно розвивається, здатна стимулювати до особистісного та професійного розвитку тих, хто знаходиться з нею поруч, спілкується, співпрацює. Тому майбутнім психологам у процесі фахового становлення окрім здобуття професійних знань та умінь, необхідно пройти шлях самовдосконалення, позбутися негативних рис характеру, шкідливих звичок, а також оволодіти відповідними навичками для здійснення самозмін упродовж життя. Початковим етапом особистісного та професійного самовдосконалення є актуалізація професійного самовизначення, усвідомлення ідеального образу психолога, окреслення його особистісних та професійних якостей.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, зауважимо, що невід'ємним компонентом процесу фахової підготовки майбутнього психолога має стати формування та засвоєння образу ідеального психолога, який би володів здатністю реалізуватися та вдосконалюватися у двох сферах: 1) *сфері професійних знань, умінь та навичок*, 2) *сфері особистісного розвитку*. Сфера професійних знань, умінь і навичок охоплює наступні компоненти.

1. Професійні знання:

- знання причинно-наслідкових зв'язків життєвих ситуацій;
- розуміння природи та закономірностей розвитку особистості;
- інтерпретація результатів психодіагностики;
- прогнозування продуктивної діяльності особистості;
- визначення відхилень у функціонуванні чи розвитку індивіда;

- накопичення та передача знань, що допомагатимуть особистості у пошуку альтернативних рішень життєвих проблем;
 - взаємодія в межах різних культур;
 - відкритість до нових знань;
 - знання сучасних напрямів надання психологічної допомоги.
2. Комуникативні вміння:
- встановлювати та підтримувати особистісні контакти;
 - заохочувати до відкритого спілкування та довірливих стосунків з клієнтом;
 - дотримуватись оптимальної психологічної дистанції з клієнтом;
 - застосовувати акторські, режисерські, організаторські вміння для продуктивної взаємодії з клієнтом;
 - надавати допомогу у переживанні емоційно насичених подій;
 - дотримуватись конфіденційності у користуванні психологічною інформацією.
3. Дослідницькі вміння:
- визначати психологічну проблему в умовах конкретної ситуації;
 - знаходити ефективні засоби розв'язання психологічних задач;
 - використовувати інноваційні стилі професійної діяльності;
 - здійснювати теоретичний аналіз психологічної проблеми;
 - здійснювати самоаналіз та самопланування професійної діяльності;
 - застосовувати оптимальний психологічний інструментарій відповідно до завдань дослідження та особливостей клієнтів;
 - встановлювати партнерську взаємодію з колегами, здійснювати обмін досвідом.
4. Навички взаємодії з клієнтом:
- позитивне відношення до клієнта;
 - делегування відповідальності;
 - співпереживання, емпатія, повага до людини;
 - виявлення толерантності;
 - створення умов для формування позитивної «Я-концепції» у клієнта;
 - допомога в узагальненні досвіду;
 - здійснення психологічного супроводу окремої особи та цілого колективу.
5. Сфера особистісного розвитку психолога містить:
- прагнення до досягнення ідеалу;
 - життєву філософію;
 - готовність до експериментування;
 - турботу про фізичне та психологічне здоров'я;
 - здатність до саморефлексії та саморегуляції;
 - етичний спосіб життя;
 - особистісну зрілість психолога;
 - самоактуалізацію;

- людську гідність як самоцінність;
- захопленість і відданість справі;
- активну життєву позицію;
- створення комфортного простоту для продуктивної взаємодії.

Сукупність знань, умінь та навичок, якими повинен оволодіти майбутній фахівець, укладена з урахуванням наукових підходів до класифікації професійно важливих характеристик та відповідає специфіці професії психолога, інструментом діяльності якого є особистість фахівця. Формування сфери професійних знань, умінь та навичок у сфері особистісного розвитку має відбуватися під час вивчення навчальних дисциплін фахового спрямування. Володіння студентами-психологами вищезазначеними якостями сприятиме успішному виконанню ними професійних завдань у подальшій діяльності. Більш професійно значущими якостями для психолога, який повинен працювати з обдарованими особистостями, мають бути:

- розуміння складності предмета дослідження та впливу на індивідуальність;
- продуктивний міжособистісний взаємовплив психолога та обдарованої особистості;
- людська гідність, як самоцінність психолога-професіонала;
- життєва філософія, що характеризується життєвою позицією, принципами, переконаннями, і виражається через усвідомлення власного сенсу життя, якого людина досягає шляхом саморозвитку та самовдосконалення;
- готовність до експериментування, що передбачає не лише відкритість до пізнання нового життєвого досвіду, а й прагнення до особистісних змін та людей, яким психолог надає професійну допомогу, застосування нових форм діяльності;
- здатність до взаємодії в межах власної культури та інших культур, розуміння життєвого шляху, відмінного від власного;
- лабільність (гнучкість) мислення та поведінки, що спонукатиме до здійснення життєвих та професійних експериментів.

Отже, завдання психолого-педагогічних наук полягає у створенні оптимальних умов для професійного становлення майбутнього психолога у процесі фахової підготовки. Вирішення цього завдання полягає у необхідності сформулювати у майбутніх психологів уявлення про професійно важливі й особистісні характеристики; навчити студентів визначати перелік професійних знань умінь та навичок, якими необхідно оволодіти у процесі фахового становлення; сприяти формуванню професійного ідеалу та пошуку власного образу висококваліфікованого психолога, спонукати студентів до професійного самовизначення, розробки програми власного саморозвитку та професійного самовдосконалення упродовж життя і фахової реалізації.

Використані літературні джерела

1. Архипова С. П. Основи акмеології: навч. посібн. [Текст] / С. П. Архипова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2004. – 120 с.

2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей: учеб. пособ. для студ. высших учеб. заведений [Текст] / Д. Б. Богоявленская. – М.: «Академия», 2002.
3. Бодалев А. А. О феномене «акме» и некоторых закономерностях его формирования и развития [Текст] / А. А. Бодалев // Мир психологии и психология в мире. – 1995. – № 3. – С. 113–119.
4. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина: психологія, діагностика, педагогіка: пер. з рос [Текст] / Ю. З. Гільбух. – К., 1993. – 75 с.
5. Малімон Л. Я. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми обдарованості у психології [Текст] / Л. Я. Малімон // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі. Збірник матеріалів наук.-практ. конф. – Суми, 2008. – С. 356–263.
6. Моляко В. О. Здібності, творчості, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: монографія [Текст] / В. О. Моляко; за ред. О. Л. Музики; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
7. Музыка О. О. Мотивація творчої обдарованості [Текст] / О. О. Музыка // Обдарована дитина. – 2003. – № 3. – С. 2–8.
8. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід: посібн. для вчителів і психологів [Текст] / Авт.-уклад. Н. В. Настенко, Н. І. Білик, В. Ф. Моргун. – Полтава: ПОПОПП, 1998. – 120 с.

УДК 37.091.2–053.6:37.015.31

Ольга Флярковська,
м. Київ,

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Стаття посвячена результатам дослідження опроса учащихся общеобразовательных учебных заведений в отношении формирования готовности к творческой самореализации в процессе внеклассной воспитательной работы. В статье акцентировано внимание на необходимости формирования творческой самореализации в подростковом возрасте. Отмечается, что совокупность педагогических условий организации внеклассных воспитательных мероприятий, положительно влияет как на подростка, так и на педагога в отношении формирования готовности к творческой самореализации подростков в процессе внеклассной воспитательной работы общеобразовательного учебного заведения. Также отмечается о необходимости создания объективных новых предпосылок для разработки принципиально новых подходов к формированию у подростка готовности к деятельности, обеспечивающей ему возможность